

Alojz Rebula
SENČNI PLES

Zori

Mimo stare cerkve, ki ji je med vojsko eksplozija odprla steno, da je zvonček molel iznad nje kakor v nekem statičnem čudežu, so prišli pogrebci na pokopališče. Trata je tu kar naravnost prehajala med grme krizantem in med grobove. Grič je od vseh strani padal v smrekove globeli, iznad katerih se je vzdigoval krožen trdnjavski zid, z vencem grobov navznotraj.

Nova jama je čakala ob zidu, izkopana pod nekim prekošato razraslim pokopališkim grmom, ki so mu morali pri kopanju prisekati korenine. Bila je kakšen korak od tam, v vrsti drugih, že sesedenih grobov.

Šum pridušenih korakov po mehkem; nato pogre-zanje nečesa v srebrnem odblesku kovanja na pokro-vu, med dvema stenama gole prsti, kakor v rdeče bre-zno, vglobljeno v živo zemljo; izpod napete vrvi se je skotalila gruda in udarila.

Neki mehek, a vendar presunljiv »Ne« je odjeknil.

Dvoje kolen se je zgrudilo v prst.

»Molimo za ...«

Molitev, ki je v zboru obljudila pokopališče, je kakor dokončno prekrila vzklik.

Silvan Kandor je kleče, kakor ga je potegnilo k tlom, videl od groba samo še kos stene s šopom presekanih korenin. Zazdelo se mu je, da je padala v previsu, ogromna pod tistim listjem, na njej so se razločevali zarezi motike. V tistem vlačanju vrvi izpod že nevidne krste je bilo nekaj pošastno rokodelskega.

Čutil je, kako ga dvoje rok vzdiguje v obzirnem naporu.

Kos krste s posrebrenim robom se je zasvetil iz nekega tujega geološkega dna.

»V to črno zemljo, Nadja!«

Prepustil se je, ko ga je odločen prijem pod pazduho odtegnil od tam. Bilo je, ko da je za njegovim hrbtom prst zgrmela na krsto v enem samem masivnem plazu; za tistim ropotom, ki je plosknil na pokrov, ko da ga je prebil, ni bilo več slišati udarcev; prst je padala na prst, brez možnosti odmeva.

Otoki listnatega drevja v smrečju onkraj globeli so zažareli v nedosegljivi nežni rjavini, v mrtvi svetlobi zatona; od samotne kmetije se je oglasilo nekaj zategnjene, petelin se je kakor izkašljaj, nakar je bila spet prejšnja razpršena tihota; na stezi, kjer so postali, je leno poplesoval, trajal dalje in živel roj mušic.

»Sandro! Zoran!«

In ko je objel oba, je šestindvajsetletni Silvan Kandor stopil z njima dalje po stezi, kjer je nedaleč, v senci stare podrte cerkve sredi gorenjskih hribov, puščal, kakor je mislil, edino ljubezen svojega življenja. –

Vlak, ki je vozil na progi Ljubljana–Trst, sestavljen iz nekaj novih jugoslovanskih vagonov, kjer se v kupejih s turističnimi prospekti še ni izgubil vonj po firmežu, je prihajal čez mejo skoraj prazen. V vagonu, kjer se je vozil Silvan Kandor, je po dolgem postanku na meji ostala samo italijanska begunska družina. Ko je stopil mimo njenega kupeja, jo je videl vso zaposleno v polkrogu, ki mu je bila središče starka. Velika, z zabuhlimi vekami si je prepuščeno zvrnjena nazaj na sedežu pustila vsiljevati neko okrepčilo. Z Reke je prihajala samo umirat v Trst.

Čemu je prihajal on?

Potegnil je za seboj vrata kupeja, zaprl knjigo in sedel k oknu.

Kje je bil?

Kje, brez tal, z vso tisto krvjo prerezanih korenin? In kam ga je klicalo? Ni bilo kakor mlad jok, ki se je lovil v pramenu las za gozdovi? Odmev, ki zamira med zavitimi tokovi sinjine, med prebujenimi drevesi in rosami, dokler se ne zgubi, v potapljanju dvoje objemajočih rok? A tako presunljivo je sporočilo: mir s teboj, ljubljeni.

Mir.

V neki daljavi, kamor ne bi mogel več, je bilo, ko da je vse trajalo dalje: hotelo je bivati brez nje: kar je bilo nekoč voda, se je hotelo brezobzirno pretakati med kamni; kar je bilo cesta, je hotelo še naprej obstajati v svojem prahu, v pomenu smeri; drevesa

naj bi še naprej pomenila vzgon navzgor, senco in plodnost.

Mir.

Moral se je odpreti miru. Ni bilo vse, kakor je moralo od vselej biti? Globel v hladu od gozda? Mlin tam gori bi lopatal še naprej v noč. Daleč z ravnine bi se oglašali vlaki, v mrtvem poldnevu mesečine. Ni se smel upirati, da bi tudi sam še dalje vztrajal v grozotnem čaru bivanja. Saj tista voda, ki je oživiljala noč pred njim, ni tekla v igri kamnov in valov, ampak na nedoumljivi ravni drugačnih elementov, proti ustju vstajenja.

Električni vlak je v naglem pospešku že vozil skozi grmičje Svobodnega tržaškega ozemlja. Nepričakovana potreba po zraku ga je obšla: za tretjino je spustil šipo. Nato je spet sedel in prekrizal roke nad privzdizno mizico.

Druge kratki je tisti toplejši obmorski zrak vplival kakor pozdrav. Zdaj se mu je tudi domača pokrajina zazdela drugačna: ko da je med italijansko prepleskanimi imeni postaj stekla mimo neka poznana tujina. Bilo mu je, ko da so gruče borov zazelenele v skoraj slepljivem blišču sredi tiste revščine opuščenih kamnolomov. In rejevo grmičje je učinkovalo skoraj nerastlinsko, ko da žari v nekem glivičnem škrlatu.

Niti sprevodnik, izjemoma Slovenec, posebnež, ki mu je pevaje »Moskva« preščipnil listek, ga ni privzdignil.

»No, kaj bo z nami, mladenič?« je rekel in s škarjami na kolenih sedel nasproti njemu.

»Najbrž tako, kakor bodo hoteli drugi,« je odgovoril Silvan Kandor.

»Ali tisti tam sredi stepe, ki bo dovolj, da bo z brki trenil, pa bo vse lepo v redu?«

»Mislite, da bo kdaj tako: vse na svetu lepo v redu?«

Sprevodniku se ni mudilo, dovolj je begal dvajset let po Siciliji, zdaj je lahko obral ali tudi ne tistih nekaj potnikov, ki so si zmislili na ta puščobni vlak, penzija mu ni mogla ubežati.

Vstal je.

»Ne bi bilo boljše, da bi namesto Trsta stal takšen-le lep kup kamenja?« je rekel.

»In da bi tisti kup razdelili na dvoje?«

In je šel, povzemajoč popevko, dobrodušnež na vselem obhodu.

Vlak je z znanim izpodrezavanjem v tiru na ovinku zavozil v usek. Kar naj bi bilo po sprevodnikovi misli kup kamenja, se je zdaj prikazalo v dalji, tovarniško sinjkasta gmota na dnu zaliva, z izrastki pomolov. A kar se je Kandorju v resnici približevalo, je bil le tisti mali strmi svet, ki je zdaj stekel pod oknom. Na zbrisu gmajne je še stala oljka, kakor romarica na počitku. In vinogradi so se stopničasto zvrstili v podobo jesenske tolažbe. Znani kos morja je nespremenjeno hitel proti bregu, da se je čez rastlinsko zeleni pas globočine z rahlimi sunki zlival v peščino.

»*San Mauro!*«

Sprevodnikova italijanščina je izzvenela na osameli postaji, medtem ko se je vlak po tlesketu vrat spet zganil.

Zlikani prometnik se je s tablico pod pazduho vračal v postajo, cebaje kamenčke s koncem lakastega čevlja.

S kovčkom v roki in površnikom čez laket se je Kandor ozrl čez ploščad, kjer je plevel pokrival široko zarjavelo tirišče. Sandro bi moral biti tam, med tistimi delavci, ki so se v dimnati gruči sklanjali z železnimi vilami nad tiri. Prvi hip se mu je zazdelo, da ga ni med njimi. Potem ga je opazil: Sandro ga je gledal izpod svoje plave čepice, viden samo do prsi v luknji, kjer je stal. Bilo je, ko da se je za hip pomišljal, preden je stopil ven. Nato se je napotil, s tistim svojim dolgim korakom, ko da ga ne briga preveč, kam stopa.

»Zdelo se mi je, da moraš biti tukaj.«

Sandro si je pocuzal zrak iz zoba, kretnja, ki je na njegovem obrazu kakor iz samih kosti učinkovala kot pljunek.

»Z nekim vijakom sem se dajal, pa te nisem videl,« je rekel.

»Potemtakem polagate nove tire namesto starih.«

»Naj strela ubije nove in stare. Za kolikor bo tam prometa, bi bili stari avstrijski tiri dobri še za sto let.« Sandro je bil nad izrezom majice ves oluščen; pod plavimi hlačami z izboklinami na kolenih je izstopalo dvoje surovih delovnih čevljev, prevezanih samo do polovice.

»Stopiš z mano na pivo, Sandro?«

Iz Silvanovega glasu je vela nekakšna skesanost, ob pogledu na brata težaka ga je obšlo kakor od krivde.

»No, če je že za eno pivo,« je privolil Sandro zviška. Stopila sta mimo fontane v bar.

V postavo sta bila približno enako visoka, a čeprav je bila med njima majhna razlika let, je bil videti Silvan v svojem uglajenem intelektualnem nastopu mnogo mlajši. V obrazu pa je kazal na brata isti razločno rezani profil in kmečko izbočene ličnice.

Nekaj časa sta stala vsak pri svojem kozarcu, ne da bi si kaj rekla, obrnjena proti vratom, kjer je fontana sikaje metala svoj curek med zimzeleni.

Po tistem molčanju se je Sandro obrnil, kritično ošinil brata in spet pogledal stran.

»Kravato si moraš malo zatisniti,« je rekel.

Silvan je šele tedaj opazil, da mu je črna kravata vsa od lis. Kupil bi si drugo, ne da bi izpiral tiste posušene sledove solz.

»Pri mizi mi je moralo kapniti nanjo,« je rekel.

Ne da bi ga pogledal v oči, je Sandro vzel iz hlač zavojček, mu s svojim nabrekli prstom natrgal v kotu luknjo in zamahnil, da se je pokazala cigareta.

»Na, kadi.«

V polmraku je žveplenka, ki jo je prižgal, ponaredila njegov obraz, da je bil videti usnjen, ko da prihaja iz razžarjenega rudnika.

Nato je pustil, da mu je v naveličanem izdihu dim spršel skozi zamišljeno priprta usta.

»Sta bila v hribih s Hribernikom?«

»Bila.«

Po premolku je Sandro spet ošinil Silvana, z enim tistih pogledov, ko da ga je stehal.

»Ti moraš dobro jesti,« je rekel. »Zdi se mi, da se zanemarjaš.« In po drugačnem premolku, ko je stisnil ustnice: »Škoda, da nisi bil vojak.«

»So to domačini, ki z njimi delaš?« je rekel Silvan.

»Ne vsi.«

»Tržačani?«

»Furlani.«

Curek fontane je spet zasikal v njuno molčanje. Navpična steblika vode je proti vrhu nihala, preden je omagovala v dež.

»Kaj pravi Tito?«

»Nisem bral časnikov.«

»In zame nimaš nič?«

»Ne zameri, če sem pozabil.«

Sandro je razočaran zamahnil. V njegovem pogledu je bilo kakor: kako moreš pozabiti?

»Časnik pa bi mi le prinesel,« je rekel.

Silvan je hotel le iz zadrege, ko je Sandru mislil kupiti enega od tržaških dnevnikov, ki so ležali neprodani na pultu. Vedel je, da je bilo za Sandra nekaj drugega, če je po večerji lahko razgrnil pred sabo kakšen slabo tiskan list z onkraj meje z zamegljenimi klišeji tovarn, s članki o produkciji in elektrifikaciji.

»Te sem že videl,« je rekel Sandro.

»Vseh treh nisi kupil.«

Vseh treh Sandro ni kupil. A kar je napravil zjutraj, ko je stopil pred delom v bar, je bilo bolj ali manj isto. Trafikantka, klepetalasta ženska z ne prav dobrimi očmi, se je dala zmeraj premotiti s kakšno čenčo, da je on lahko mirno obral naslove obeh dnevnikov, ki ju ni mislil kupiti. In ko je trafikantka le prišla do

tega, da ga je vprašala, kaj hoče, je kupil tretjega. To je bil njegov dnevnik. Tistega je imel zdaj lepo spravljenega v žepu, za po kosilu. Zato je bil zdaj tržaški tisk že pogreta jed.

In prikrajšanega užitka mu Silvan ni mogel odplačati.

»In doma?« je vprašal Silvan.

»Nič, krava je povrgla.«

»In mama?«

»Čakala te je že včeraj pa je skuhala štruklje.«

Sandro je zagazil med plevel po tirih, ko se je začel Silvan vzpenjati po stopnicah v breg.

Bil je že na visokem, ko se je oddahnil: od tam Sandra ni mogel več razločiti v gruči, ki se je gibala le v odbleskih krampov. Ni odložil kovčka, samo postal je, s svetlim površnikom čez ramo, ki je s potezo elegance zabrisaval pomanjkljivi kroj jopiča, za spoznanje preširokega v ramenih. Ali ni bilo že od detinstva, da je na tej poti v Šentmaver dišalo od rude, ki je rinila izpod cementnih stopnic? In ali ni bil zmeraj isti pogled na Istro tja čez, ki je s svojo mehko gmoto zapirala zaliv? Pogled, ki mu je bil nekoč kakor šepet iz dalje, da je življenje sen. Ne, življenje ni bilo sen. Tisti sklop kopnine in morja, z mestom na dnu, ki je živelo svoj jesenski dan v smiselno se odvijajočem prometu skozi labirint asfaltiranih smeri, v nezmotljivem obtoku elektrike in telefona, tista premrla svetloba nad obranimi vinogradi in vsa tista življenja ljudi in sredi njih on sam, Človek z imenom in usodo – kaj je bilo, če ni moglo biti sen?

Ostarek strmine je premagal, ne da bi se še obrnil. Mimo je šel trdnjavski vogal pokopališča s še ne povsem zbledelo liso v zidu od nagrobnika za partizana, ki so ga Nemci pustili tri dni obešenega sredi vasi, potem ko so ga končali z bajoneti. Iznad kostanjev okrog cerkve je domače pogledal zvonik na klobuk, s tistim grmičem, ki se mu je zaplodil v steni. Z vajenim korakom domačina je Kandor obrnil čez mali trg v uličico. Tu pa tam je odzdravil vaščanom z udržano vljudnostjo. Hiše ob uličici so tekle v dveh strnjenih vrstah, v zaporedju neznatnih gankov na kockastih pročeljih, vsaka z malim obzidanim dvoriščem kakor vodnjak. Kakšen kravjak na asfaltu je kazal na kmečko minuloš, ki se je topila v predmestje. Proti kraju vasi so bile hiše že manj na tesnem, z nekaj kmetijami, ki so manjšini Šentmavčanov dale, da niso bili povsem odvisni od tovarne. Onkraj, po zupuščenem presledku gmajne, je Silvan Kandor lahko videl novo vas, ki naj bi naredila obrežje italijansko. Ko je bil zadnjič doma, so bili tam še zidarji, hiše še niso bile nad opečnatimi temelji. Zdaj je begunsko naselje žarelo v novih strehah, v košati strnjenosti mestnega bloka, z velikimi zidarskimi 8 na oknih, nared za vselitev. Pomudil se je tam z očmi, preden je stopil z asfalta v klanec. Bil je razdrapan, s kmečkimi kolotečinami, na njem so se sušili kravjaki, dišal je po senu in tropinah. Na sosedovem dvorišču je še zmeraj trohnel isti nekoč sinje prepleskan čoln, poveznjen na rožju. Na oknu je zazijalo pol obraza: še enkrat soseda ni zmogla, da bi pustila koga mimo neopaženega. Nato, kakor v oboku miline, domača kolona: na koncu

klanca se je odprla pred njim prav takšna, kakršne se je spominjal vsa leta nazaj, odkar je hodil skozi njo – bosonogi kmečki otrok v prva vaška pobalinstva, deček za živino v gmajno z mislijo na pastirske avanture, študent z aktovko v svet, v odpirajočo se skušnjo človeka na zemlji: kolona, s tistim kamnom na sredi, ki je malo seseden družil oba krajnika loka, z imenom pradedna kamnarja v bohoričici obakraj izklesane monštrance. In zdaj, po vsem, kar je bilo z njim, se je spet vračal. Gibljiva polovica lesenih vrat se mu je pod roko vdala, z znanim spodrslijajem v tečaju. Stara figa, ki se je golila tam nad obodom vodnjaka, je v senci sosedove hiše učinkovala kot palma v zatišju. Kokoši na gnojišču pod latnikom so v svojem brskanju metale noge nazaj, ko da ni nič.

Kuhinja je bila tiha, ko da ni bilo nikogar. Zofija, mati, je ob mizi polagala v košaro aluminijast lonček. Prvi hip je kakor vztrepetala: nato je stopila proti njemu: predpasnik si je ponesla na oči.

»Ne bodi žalosten, Silvan, saj moramo vsi umreti.«

Za kakšen hip ga je pustila samega; z licem na roki je šla počasi v shrambo; ko se je vrnila, je bila drugač- na, skoraj zveselila se je, ko da hoče na mah zabrisati sledove jokanja.

»Veš, da smo dobili lepo telčke?« je rekla, ko da ga hoče veselo presenetiti.

»Sandro mi je povedal, ko sem ga videl na postaji.«

»Pa nič težak porod ni bil, sprva sem mislila koga poklicati, pa sta vse opravila Sandro in Berto sama. Tako lepo telčke je, nič ga ne bom prodala, obdržala ga bom, ko je od tako dobre krave, svetemu Antonu

bom plačala mašo za srečen porod. Kaj sem hotela reči: si lačen?»

»Nisem.«

»Seveda si. Štruklje sem skuhala. Sandro in Berto sta bila kar brez prestanka na njih, da sem jih morala skriti pod mentrgo. Bi počakal hipček, da skočim k Sandru s kosilom? Potem ti v miru naredim kaj toplega.«

»Kar pojdite, nisem lačen.«

»Od česa pa naj bi bil sit? Ampak zamujena sem že, Sandro pa ne maram, da bi čakal. Si ga videl?»

»Govorila sva.«

»Ti je rekel kaj?»

»Nič takega.«

Zofija je z zamišljeno kretnjo nategnila prtiček nad košaro. Na vratih se je obrnila.

»Kavo imaš v peči,« je rekla.

Iz veže je prišla nazaj, skoraj tik k njemu je stopila, kakor potihnula je.

»Povej: boš ostal doma?»

»Zaenkrat ne grem nikamor.«

Ko da je čakala samo ta odgovor, je Zofija odhitela s svojim živahnim korakom, zazrta v copate, kakor da sproti nekaj išče pred seboj.

Silvan je sedel za mizo.

Prekrižanih rok, kakor pri molitvi, se je zagledal predse, kjer se je pod napo nad štedilnikom sušila svinjina.

Vonj po obutvi, po nepometenem, po mleku: ko da se je skozi vse spremembe prenesel nekdanji malo puščobni družinski duh, tisto občutje bližine kmeč-

kih opravil in zemlje, kakršnega se je spominjal iz otroških let. Kdaj je že izginilo starodavno kamnito ognjišče z loncem na verigi – v prve spomine se je kradla podoba ognja pod obokom iz saj, kamor je med dogorevajoča polena od časa do časa dregnilo s kleščami od klopi. Nato se je v brinjevem dimu zarisala velika težka roka, ko je ded, ribič, srknil iz buče, potlej pa si glasno posrkal kaplje z brk. V predelani kuhinji, ki je stopila iz tiste tople votlinaste teme z očrnelimi stropniki, deda ni bilo več. Štedilnik, ki je zamenjal ognjišče, je bil zidan, v spominu se je družil s podobo očeta, ki je zvečer s časnikom v roki poveznil pokrov nad zabojem za drva, potlej pa sedel. Kadar ga zvečer ni bilo doma, je bilo zmeraj v kuhinji znano občutje: lahko se mu je na morju kaj zgodilo. In ko je zjutraj Silvan šel s Sandrom na pašo, sta zmeraj postala nad vasjo, od koder se je videlo na portič: morala sta ugotoviti, ali je bil čoln že nazaj, ali so na njem že zbirali ribe. In oče je odhajal in prihajal, sedal na zaboj za drva in kadil pipo, s privzdignjenim palcem, ki ga je od časa do časa stlačil nadnjo, ko da je nekaj strl. Odkar ni bilo več slovenskega časnika, si je pomagal skozi večere samo s pipo. Potlej ga ni bilo več, za dolgo. In ko se je spet vrnil, stlačen v ramenih, je nekaj mesecev na tistem zaboju za drva izkašljeval svoj Dachau. Zidani štedilnik je takrat že odslužil, a morda bi ga Sandro že samo zaradi tistega spomina spravil stran. Bilo je takrat, ko je Sandro po vrnitvi iz partizanov hodil okrog, podjeten, ko da bo obrnil svet. In komaj sta z Bertom pozidala ob njivah, kar so Amerikanci razsuli s svojimi tanki, je

Sandro prišel v kuhinjo s krampom: Berto je moral odnašati v nečkah material: štedilnik je moral stran.

»Sta nora, da me bosta kar tako spravila ob štedilnik?« je rekla mati.

Sandro se ni niti zmenil za žensko vtikanje: zamahnil je s krampom in privzdignil železni obod, da se je nabuhla pregorela stena sesula v prah.

Mati ni kaj verjela v njuno ponašanje, da bosta naredila nov štedilnik sama. Toda Berto je od nekod privlekel pod latnik kovaški meh; in čeprav se je Sandro že kdaj učil za mehanika, je zdaj nekam zviška prepuščal mlajšemu bratu, da je sam koval. Pri tem delu z železom je imel Berto nekakšno svojo ambicijo, po nakovalu je tolkel z zvišenim zmrdljajem rojenega strokovnjaka, Sandro mu je pustil to veselje, njemu je bilo dovolj, da je vse skupaj nadziral, priskrbel medenino in ploščice, na koncu pa jih vzdal. Zidarjenje pa je bilo njegovo, zdaj je moral Berto gledati. In novi štedilnik je zableščal kakor iz tovarne.

Nato sta čez kakšen mesec prinesla nekaj pokritega.

»Če sta prinesla radio, grem takoj od hiše,« je zagrozila mati.

Bil je radio. Skovala sta železen podstavek in ga vzdala. Mati se je morala vdati napredku.

Nato, izšla je zavezniška uredba o prostovoljnem vračanju priimkov v prejšnjo obliko, sta se nekega dne vrnila iz Trsta onadva, Silvan in Sandro. Za tisto pot se je Sandro preoblekel, še nerabljena očetova obleka mu je dajala nekakšno gosposkost, samo zaradi uradne poti je zlezal iz svojih pomaltanih partizanskih hlač. Sedla sta k mizi.

Mati je prišla iz shrambe, z mezincem zaskrbljeno v ustih.

»In kaj bo zdaj?«

»Kaj bi bilo? Nič.«

V uradu, kjer sta to opravila, se ni trlo ljudi.

A oni so se spet pisali Kandor.

»Hočeta, da vama ocvrem jajce?«

»Po vino pojdite,« je rekel Sandro.

Čeprav je bilo še pred kosilom, sta morala zaliti tisto pot z vinom.

Domača miza.

Kuhinja, kjer je bil stari kraški bivak s sajastim obokom le spomin, a ki je zdaj dišala z nespremenjenim vonjem rodu.

Budilka, pol zakrita med bučami na kredenci, je zdaj odbijala svoj znani blažilni čas. Kakor razveljavljena v svoji minljivi aktualnosti, sčrnela od kozic, ki jim je služila za podstavek, se je med mlečnimi lisami na mizi valjala *Čupa*, mesečnik, na katerega so bili naročeni. Na zidnem koledarju je datum kazal nekaj dni nazaj: bilo je, ko da ga vse kliče nazaj, v neko tolažljivo temo časa, preden se je bil zavedel.

Sedel je pod radiom, kjer je bil njegov neizgovorjeni kot, kadar se je mudil doma. Stol je tekel po dolgem ob mizi: na kraju se je navadno držal Berto, medtem ko je na sredi, s hrptom proti oknu, sedel Sandro.

Ko da se misli nečesa lotiti, je Silvan popustil vozle pri kravati. Nato si jo je dal z vratu, zganil v dvoje tisto črnino in jo z rahlo kretnjo položil na mizo. Skozi pritrto vežo se je pritihotapila kokoš: pustil jo

je. Nato, ko si je razprl komolce, je pustil, da mu je glava zlezla na roke.

Dolgo je ostal tako.

3

Da je Kandor nastopil službo v domačem mestu, ni bilo pripisati toliko njegovi zavestni odločitvi, kolikor preprosto okoliščini, da se je nekje ponudilo mesto za učitelja slovenščine. Bil je namreč prepričan, da je po izgubi Nadje prizorišče njegove nadaljnje usode brez pomena.

Z neke slovenske šole je odhajal v Ameriko emigrant, ki mu nekdanja vloga v Katoliški akciji ni pustila nazaj; Kandorju je bilo ponujeno tisto izpraznjeno mesto: sprejel ga je in to je bilo vse.

Bilo je nekaj mesecev po njegovem prihodu, že na pragu zime, ko je v zamolkli curljajoči december usekala burja. V enem tistih dni je stopil iz kolone z aktovko v roki, da se prvič popelje v službo. Ozrl se je: burja je bila kakor izpahnila nebo, da je bilo v jutru vse izprano in razpljuskano, kakor po očiščevalni katastrofi. Silvan Kandor je bil v suknji in klobuku, kar ga je delalo manj mladega in mu dajalo nadih solidnosti. Z aktovko v orokavičeni roki je šel skozi vas in potem stopil po stopnicah.

Stopnice iz njegove vsakdanje gimnazijske poti, ki jih je poznal, da je vedel, kje je morala noga čez odkrušeni rob. Prizor tistega jutranjega morja, kjer je svinčeni odblesk zarobljal iztegnjeni rt Istre, z domačo belino Pirana na koncu. Bil je svet, ki ga je bil vajen, kakor kuhinje. Zdaj se mu je prikazoval kakor pokrajina, s katere bi se odtekla poplava: spoznaval bi hiše, drevesa in ljudi, a vse na ozadju preostale

naplavine, na odtujenih tleh. Tako je ostajal prizor tistega proletarskega stopanja na kratki lokalni vlak, potem ko je tam v glicinijevem grmu utihnil zvonec s svojim električnim drgetom v jutranji mraz. In to je bila ista desetminutna vožnja mimo miramarskega gradu, ki je šel mimo, bel na zelenem rtu, v svoji mrtvi habsburški milini. Kupe z vonjem po delavskih pajacih, z mlekaricami, s svitki v rokah, z gručo vajencev, ki si s koleni delajo mizo za partijo kart, kupe kraških okoličanov, med katerimi samo sprevodnik ni Slovenec. In po tem, ko je pogrmel most, hiša z napol izpranim »Pridi zvezda!«, nato že strnjeno predmestje, streha tramvaja pod podvozom, ki zavija v strupenkasto zimsko jutro Trsta.

Silvan Kandor je bil zadnji, ki je stopil iz kupeja na peron.

»Živio, fantina! Kaj čakaš?«

Razvnet od igre, s svojimi lopatastimi rokami v sprednjih žepih suknjiča iz rumenega usnja, ga je na peronu počakal Berto.

»Tisti, ki čaka, je revež,« je rekel, ko je stopil ob njem proti izhodu.

»Manj bi kričal, če že moraš v vlaku igrati,« je rekel Silvan s tistim odraslim tonom, ki ga je imel do najmlajšega brata.

»Kh?«

Berto se je zasmel. Silvanova opazka ga je mogla samo zabavati, na vožnji je bilo že kaj drugega kakor glasno igranje.

»Se vrneš zvečer?« je vprašal, ko sta obstala zunaj na ulici, ob reki vozil.

»Danes še ne grem v službo.«

»Tako, greš na sprehod v Trst?«

»Predstaviti se grem.«

Berto je ponesel roko k namišljeni kapi.

»Da te kaj ne povozi,« je rekel.

Tramvaj se je že zganil izpred postajne ploščadi, ko je Berto ujel presledek med dvema ameriškima vojaškima tovornjakoma, skokoma prečkal cesto in se zrinil v človeški grozd, ki je rojil na vratih prikolice.

Silvan je videl njegovo kodrasto glavo, ki jo je tramvaj ponesel za ovinek znane palače v stilu neke brezosebne secesije. Počakal je, da se je iztekkel val avtomobilov, pomešanih z motorji in tricikli, med katerimi je vajenec s papirnato kapo frenetično vrtel z nogami, ko da hoče prehiteti vse s svojim krušnim tovorom. Nato, ko je dal stražnik znamenje za prehod, je Silvan stopil čez ploščad z ogolelimi platana mi kakor v kamnitem lijaku proti središču mesta.

Odsotno zazrt predse je hodil navznoter po pločniku ulice, kjer se je iz neke zavratne strupene meglice brez vetra zgrinjala neizpremenjena gošča italijanskih napisov. Sladkobni vonj espressa, ki je vdrl v povojni Trst: pridružil se je nekdanjemu vtisu cvilečih tramvajskih tirnic in skladišč, trgovine in kamna. Nekje je moralo buhniti na pločnik po toplem kruhu: pekarna, kjer je kupoval svoje študentske malice, je v razvidnih črkah nad vhodom še zmeraj kazala nekdanji slovenski priimek lastnika, s prilepljenim končnim i-jem. Ni se imel kaj ozirati: tolikokrat prehojena ulica bi više pripeljala do iste nabuhle palače v liktorskem slogu, s potlačenimi trdnjavskimi okni

kakor čeljustmi, kjer je, Silvano Candorri, pustil svojo mladost. Postal je tam kakšen hip: ponavljal se je stari prizor študentskega prerivanja pred vhodom, s kakšnim gosposkim fantičem s kravato, ki je hitel prepisovati, sklonjen nad vrtnim zidom. Nad velikim vhodom na obok, pod površno stolčnim fašistovskim snopom, se je še zmeraj pel v pretiranih kamnitih črkah tisti »*Liceo-Ginnasio Gabriele D'Annunzio*«. Med starejšimi, ki so hodili noter z aktovkami v roki, je Silvan Kandor spoznal samo enega svojega nekdanjega profesorja: pri njegovi zgodovini so najboljše shajali, pri njem je bilo kakor na ulici, ko se niti prositi ni pustil, da je po cele ure razkoračen v škornjih razpoloženo komentiral pohod na Abesinijo. Zdaj je bil že osivel, po stopnicah je lezel v navadnih čevljih z gumijastim podplatom, nato izginil skozi vhod, s svojimi že starčevsko stisnjenimi rameni. Morda bi prepoznal še koga, če bi čakal tam. A De Martinis že ni več hodil tja, bil je stran, na neki univerzi na polotoku: in tisti profesor grščine je bil bolj ali manj edini, ki bi mu segel v roko brez odpora.

Stopil je na tramvaj.

Šola, kamor je moral, je bila v starejši obmorski četrti mesta, ulice se je slabo spominjal, za izstopno postajo je bil negotov. Nato je zaslišal v kotu tramvaja slovenščino, dijakinja v črnih haljah so se hihitale ob dovtipu sošolca, šel bi za njimi. Z občutkom, ko da se mora zaradi slovenščine v tramvaju nekaj zgoditi, je Kandor z roko na držaju gledal ven, kjer je tramvaj mimo ulice kakor struge iz kamna zavozil nad morje. Nič se ni zgodilo. Prazno morje je molilo

svoje brezbarvje v steklen zimski dan. Kmalu zatem se je skupina hihitala že tiše sredi tramvaja: pomikala se je proti izhodu. Silvan Kandor je izstopil za njo.

Ni mogel zgrešiti za tisto slovenščino, v tisti tuji ulici z enotirno tramvajsko progo, zabiti v dvoje vrst brezličnih ostarelih palač z okni na omaro. Tam slovenščina res ni imela kam, kakor v kakšno šolo. In ta je morala biti daleč naokrog edina. Skozi nekakšen predmestni vonj po vinskem skladišču, ob oglušujočih rezgetih avtogenega varjenja izza vhoda kot votlina, je prišel do majhnih vrat. Tablica »*Assistenza post-sanatoriale*« ni kazala na kakšno šolo, toda dijaki so izginili tja. Obstal je kakšen hip, kakor v dvomu.

Potem je le šel za njimi. Čas je imel na razpolago, dijaki ga niso poznali, lahko je potešil svojo radovednost, kaj so imeli iskati tam. Sledeč glasovom nad sabo, je skozi rumenkasto temo nekaj stopnišč prišel do dvokrilnih stanovanjskih vrat s špijončkom: polovica vrat je bila odprta: dijaki niso mogli izginiti drugam kakor tja. Šele trušč, ki ga je zaslišal, ga je opogumil, da je vstopil. Oglasna deska na desni je kazala na uraden prostor, Silvan Kandor je negotovo nihaje z aktovko preletel tam nekaj z žeblički zataknjenih listov v slovenščini, naenkrat mu je bilo, ko da je nekam pokonci padel. Aktovka se mu je počasi iznihala ob kolenu. Nato je stopil naprej, kjer je hodnik z razmajanim parketom dobival svetlobo od okna, ki se je odpiralo v zelenkast stolp vlage, z napeto vrvico s cedečim se perilom. Z drugega okna je pogledala ženska v pižami, dala škaf s perilom na okno in začela vleči vrvico proti sebi.

In Silvan Kandor je oborožen s svojim trojnim dekretom v angleščini, italijanščini in slovenščini potrkal, kjer je v ročnem tisku na vratih pisalo »Ravnateljstvo«. Medtem je zazvonilo, hodnik je potihnil, zbornica je bila prazna, ko je vstopil. Samo en neznan kolega je sedel ob mizi, tolsta roka mu je objemala časnik.

»Kandor, na mesto Ravnika prihajam, čast mi je.«

»Doktor Puh,« je pomolil roko mož, ne da bi vstal. Silvan Kandor si je z oglasne deske izpisal urnik.

»Oprostite, gospod doktor, za moja dva razreda je vpisan kot razrednik doktor Pucchi. Smem vprašati, ali je danes na šoli?«

»Ali je na šoli?«

»Da, gospod doktor.«

»To sem namreč jaz.«

Mož je vstal s kretnjo, ko da se je pretegnil v prsah. Suho je razložil Kandorju zadevo: on je čakal namreč na to, da zavezniki sami od sebe spremenijo priimek v prvotno obliko, ne da bi sam kaj drezal.

»Vi ste študirali v Ljubljani?« je vprašal Puh-Pucchi z izrazom, ko da že ve kaj o njem.

Kandor je pritrdil.

»Jaz imam za seboj Napoli,« je vrgel Puh. »*Vedi Napoli epoi muori.*«

Pod fašizmom je služboval sem ter tja po Italiji. Zdaj je bil tu v Trstu.

»Sem namreč *di ruolo* za italijanščino.«

Kandor je hotel dati priznanje bodočemu kolegu.

»Med Slovenci je redko, da je kdo stalen.«

Puh-Pucchi se je nasmehnil.

»*To je zelo redko,*« ga je popravil.

Zravnal se je nad časnikom. Ta dan je bil prost. Kot človek *di ruolo* je imel samo toliko in toliko ur. Prišel je z avtom, da je lepo v miru prebral časnik. Imel ga je spredaj pred šolo.

»Avto namreč,« je rekel. »*Comunque* (vsekakor) je to pripravna reč.«

Kot Slovenec se z uvodnikom v *La vedetta* ni mogel strinjati, a vendar ...

Kandor je zagledal spodaj ime znanega D'Annunzijevega legionarja.

»Italijanščino piše krasno,« je rekel Puh-Pucchi.

Sedel je, ko mu je roka z nedoraslo kratkimi nohti spet objela časnik.

»Na svidenje, gospod doktor.«

Naslednji dan bi se Silvan Kandor vrnil – v to, kar je bilo njegovo novo, tržaško življenje, brez Nadje.

Vozil se je v šolo; sredi popoldneva se je vračal; potlej je navadno šel s knjigo v roki v gmajno. Za hrbtom je puščal begunsko naselje, ženske so stepale ob oknih na roletu, otroci so se lovili za visoko železno ograjo, v obljudenem begunskem bloku je bilo kakor povsod, kjer je bilo življenje. Navadno je šel med bore; včasih ni tam niti bral; včasih ni niti odprl denarnice, da bi se zazrl v sliko, kjer ga je Nadja gledala, ovita v šal, z nasmeškom bolezn; samo gledal je predse v samoti, kjer je sedel. Glasovi naselja so komaj segali v gozd: bori so iztegovali svojo nespremenjeno živozelena streho nad zimsko opustošenim grmičjem. Potem je vstajal: ostajal je še večerni

pomenek s Sandrom, preden se tudi brat ni izgubil v gostilno.

Bil je sam.

Prišla je pomlad: takrat kakor da ni zdržal v gozdu, sredi nadiha toplote, ki je vela skozi kamenje. In večeri doma bi bili še samotnejši, da jih ni oživiljal Abdon, znanec, ki je postajal prijatelj. Toda Abdon, Abdon Grudovar, je le bival v mestu: in je prihajal, kadar se mu je zdelo.

V zbornici so bili samo znanci; z nekaterimi je Silvan Kandor prav v prijetnem pomenku stopil na kavo v bar na vogalu; prijatelja, ki bi mu pomagal iz mrzlotte bivanja, tega pa ni bilo. Najraje je odhajal iz šole s kolegom, klasičnim filologom, emigrantom, pohlevnim človekom, ki ga je morila odsotnost žene, ki ni mogla za njim čez mejo. A on, Kandor, ni imel več niti tega.

Za Nadjo ni bilo več potnega lista.

Zoran, prijatelj, je ostajal za mejo.

Enkrat na mesec je pisal: in njegova pisma so bila kakor poslanica poguma v pomlad, ki se je razkošala nad obrežjem v izzivajočem blišču cvetočih mandeljnov.

In prvo službeno leto je šlo kakor voda, ki bi se izgubila v pesek.

Mesec dni sredi počitnic je Silvan Kandor prebil v Sloveniji. S Hribernikom sta prignala do konca turo, ki sta jo morala prejšnje leto zaradi dežja pretrgati. Nato sta ga Nadjina sorodnika, Francka in Janez, zadržala na Malinovem brdu, a samo za nekaj dni. Na večer, po obisku na grobu, je ostajal ob tisti baraki z

miniaturnim zvoničkom, pred razgledom Karavank. Farovž je že stal, niti ne tako skromen, z vrati v vodni barvi. Silvan Kandor se je pomenil z župnikom o vplivu komunizma na vero, nato se je vrnil na Malinovo brdo, dol po kolovozu, ki je dihal, črn v predoru skozi smreke, sladkobno po ciklamnih.

Nato se je vrnil.

Nekaj razglednic od dijakinj s potovanja po Evropi, zastale številke *Esprita*, *Naše sodobnosti* in *Gobarskega vestnika*, potrdilo o davčni prijavi, to je bila vsa pošta, ki ga je čakala.

Bilo je konec septembra.

Vrnil se je domov iz mesta, od popravnih izpitov, od katerih so dijaki odhajali vsi zagoreli, z ravnodušnim zibanjem v bokih.

Stopil je gor v sobo.

Odprl je omaro, kjer so visele njegove štiri obleke.

Leto je prešlo: ker je že tako nanesla navada, ni mogel več okrog s črno kravato; in ko si jo je počasi odvozlal, jo je odložil.

Nato je stopil pred ogledalo.

Pogledal ga je človek zmerno polnega obraza okrog izboklih ličnic, s senco v očeh.

Kravato je odložil: tisto smrt bi nosil znotraj, nedotaknjeno.